

*Здобувач кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ*

Головко Аліна Леонідівна

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Людина, її життя та здоров'я багато в чому залежать від впливу створеного нею навколишнього природного середовища. І це при тому різноманітні соціальних, економічних, політичних, культурних та інших її прав і свобод, які проголошені та зафіксовані в численних міжнародно-правових документах і вітчизняних нормативно-правових актах. Саме права та свободи визначають певні можливості людини для існування та розвитку в конкретних історичних умовах [1, с. 185]. Зокрема низка міжнародно-правових актів проголошує, що екологічні права належать до фундаментальних прав людини як і політичні, економічні, соціальні права. Так, кожна людини має право жити в безпечному, сприятливому для життя, здоров'я і добробуту довік [2, с. 524].

На теперішній час екологічні права людини є серед найбільш важливих соціальних цінностей. Розвиток юридичної думки про них пов'язаний з усвідомленням міжнародним співтовариством нагальної необхідності не лише збереження й ефективного використання ресурсної бази навколишнього природного середовища, а й створення умов свого існування, потреби дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечну їжу й задовольняти інші біологічні та духовні потреби. З урахуванням цього в багатьох країнах світу екологічні права визнаються не лише самостійними правами, а й життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини [3, с. 70]. Саме тому одним з основних обов'язків сучасної держави є забезпечення реалізації людьми їх фундаментальних прав – екологічних, тобто тих, які виникають під час взаємодії людини з природою. Суттєве місце у процесі забезпечення екологічних прав людини належить органам державної влади та їх посадовим особам як суб'єктам державно-владної та виконавчо-розпорядчої діяльності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження екологічних прав людини у сфері природоохоронної діяльності держави в сучасних умовах.

В енциклопедичній юридичній літературі під екологічними правами та обов'язками громадян розуміється комплекс визначених Конституцією України та іншими законодавчими актами прав і обов'язків громадян щодо користування природними ресурсами та безпечного для життя і здоров'я людини довкілля. Відповідно до ст. 50 Основного Закону України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. У систематизованому вигляді основні екологічні права та

обов'язки громадян закріплено в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-XII [4, с. 328; 5, с. 239].

На думку С.Г. Грицкевича, конституційні екологічні права людини та громадянина – це закріплена нормами Конституції якісно нова, самостійна група можливостей, спрямована на задоволення екологічних потреб та інтересів. Зміст конституційних екологічних прав становить собою можливості людини та громадянина проживати в безпечному для життя і здоров'я довкіллі та відшкодовування завданої порушенням цього права шкоди, вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, право на поширення зазначеної інформації та заборону її засекречення [6, с. 5].

У спеціальних наукових джерелах екологічні права громадян інтерпретуються як закріплену в законодавстві та гарантовану правом сукупність юридичних можливостей і засобів, спрямованих на задоволення потреб та інтересів громадян у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки. З цього приводу, Є.А. Липій зазначає, що екологічні права повинні гарантуватися не лише правом, а й державою. Це впливає з того, що правом визначаються лише юридично закріплені можливості та правила природокористування й охорони природи, а реалізація цих можливостей забезпечується державою в особі її уповноважених органів і посадових осіб. Окрім того, стосовно сфери реалізації екологічних прав, то вона не обмежується лише використанням природних ресурсів, охороною навколишнього природного середовища та забезпеченням екологічної безпеки. Ці права можуть бути реалізовані й у відносинах, пов'язаних з відтворенням природних ресурсів, управлінням ними, інформуванням про екологічну ситуацію тощо. Таким чином, визначаючи поняття екологічних прав, необхідно більш загально характеризувати сферу їх можливого використання [6, с. 136]. Звідси слідує, що під екологічними правами людини варто розуміти закріплену у формах (джерелах) права та гарантовану державою або іншим уповноваженим нею суб'єктом сукупність юридичних можливостей, спрямованих на задоволення потреб та інтересів людини у взаємодії з навколишнім природним середовищем.

У чинному екологічному законодавстві України дефініція поняття екологічних прав відсутня. Лише ст. 9 зазначеного вище Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» містить перелік екологічних прав громадян, який не є вичерпним. Серед них право на: безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, що можуть негативно впливати на стан довкілля; внесення пропозицій до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, які беруть участь у прийнятті рішень із цих питань; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об'єднання у громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища; подання до суду позовів громадян до державних органів,

підприємств, установ, організацій про відшкодування шкоди, заподіяної їм здоров'ю і майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище та ін. Наведений перелік екологічних прав громадян, передбачений в екологічному законодавстві, є досить різноплановим [3, с. 70].

Екологічні права забезпечуються: проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; обов'язком міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні, будівництві та експлуатації господарських об'єктів; компенсацією шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення екологічного законодавства; невідворотністю відповідальності за екологічні правопорушення [3, с. 217]. Важливим напрямом реалізації екологічних прав людини на національному рівні є розробка та реалізація державних і регіональних програм охорони довкілля, що передбачено п. 6 ст. 85 та п. 3 ст. 119 Конституції України. Їх метою є створення обґрунтованих з екологічної та економічної точок зору імперативів раціонального і комплексного використання та відтворення природних ресурсів, а також належної охорони довкілля. Розробка та реалізація державних і регіональних програм охорони довкілля дає змогу забезпечити гармонічну взаємодію людини з природою, попередити негативний вплив антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище, створити умови для подальшого розвитку економіко-правового стимулювання екологічної діяльності [3, с. 218].

Екологічні права людини впливають на формування державної екологічної політики, визначають зміст і спрямованість природоохоронної діяльності. Останню можна визначити як урегульовану нормами права діяльність державних органів та інших уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення суспільних відносин з реалізації та охорони екологічних прав людини. При цьому природоохоронна діяльність держави у сфері екологічних прав людини в сучасних умовах повинна бути спрямована на забезпечення ефективного державного контролю за використанням природних ресурсів і станом довкілля; дотриманням норм екологічної безпеки; створення умов для реалізації людьми екологічних прав, їх охорону; профілактику екологічних правопорушень, посилення юридичної відповідальності за них.

Отже, право людини на чисте та сприятливе для життя довкілля в конституціях сучасних держав розглядається як правова підстава юридичного закріплення екологічної функції держави та її природоохоронної діяльності, якій кореспондують екологічні права й обов'язки. При цьому збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь у сучасній теорії права й конституційній практиці вважається спільним обов'язком держави, громадянського суспільства й кожної окремої людини. Такий підхід можна розглядати як міжнародно-правовий екологічний імператив, сприйнятий майже всіма державами світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008. – Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 480 с.
2. Сурілова О. О. Екологічні права людини в Україні і Європейському Союзі: порівняльний аналіз / О. О. Сурілова // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 524 – 527.
3. Гетьман А. П. Екологічні права людини в національній і міжнародній правовій доктрині / А. П. Гетьман, В. В. Костицький // Проблеми законності. – 2013. – № 124. – С. 68 – 80.
4. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 1999. – 744 с. : іл.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.
6. Грицкевич С. Г. Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / С. Г. Грицкевич. – К., 2002. – 17 с.
7. Липій Є. А. Екологічні права громадян як об'єкт адміністративно-правової охорони / Є. А. Липій // Право і безпека. – 2011. – № 2 (39). – С. 135 – 138.